

Gilles Deleuze Açısından Friedrich Nietzsche Felsefesi: Deleuze'ün Nietzsche Okuması Üzerine Bir Değerlendirme¹

Aydın Çiçek²

ORCID: 0000-0003-1786-9223

Serdar Saygılı³

ORCID: 0000-0003-1986-6448

DOI: 10.55256/TEMASA.1581787

Öz

Deleuze, Nietzsche'nin ebedi dönüş düşüncesini Antik Yunanlardan aldığına yönelik düşünceyi düzeltmeye çalışmıştır. Antik Yunanlardaki döngü niteliklerin ve şeylerin ay altı dünyadan geri dönüşünü belirleyen gök cisimlerinin hareketine dayanmaktadır. Bu döngü fizik ve astronomiye dayanan bir yorum içermektedir. Ancak Nietzsche, yapılan bu açıklamayı sert bir biçimde eleştirmiştir. Deleuze'e göre, ebedi dönüş farkın virtüel bir biçimde açığa çıkmasını sağlamaktadır. Ebedi dönüşte uzamsal nicelik, yerel hareket ve fiziksel nitelik söz konusu değildir. Zira ebedi dönüş farkın tekrarından oluşmaktadır. Bu sebeptendir ki, ebedi dönüş bir döngü olmamakla beraber benzer olanların geri dönüşü değildir. Bununla birlikte güç istenci, bir güç arzusu anlamına gelmemektedir. Güç istenci olumlanmanın temelini oluşturmaktadır. Zira güç uzanıp elde edilebilecek bir obje anlamına gelmemektedir. Güç, kuvvetlerin mücadelesine dayanmaktadır. Bu mücadele bedeni oluşturmuştur. Bu sebeple bedeni bir kuvvetler alanı olarak, kuvvetler çoğulluğunun uğrana mücadele verdiği bir beslenme ortamı olarak tanımlamıştır. Çünkü ortam yoktur. Kuvvet veya mücadele alanı bulunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada Nietzsche'nin Deleuze felsefesine olan etkisi ve Deleuze'ün Nietzsche kavramlarını nasıl dönüştürdüğü ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nietzsche, Deleuze, Ebedi Dönüş, Güç İstenci, Beden.

Nietzsche's Philosophy From The Perspective of Gilles Deleuze: An Assessment on Deleuze's Reading of Nietzsche

Abstract

Deleuze tried to correct the idea that Nietzsche borrowed the idea of eternal return from the Ancient Greeks. The cycle of the ancient Greeks was based on the motion of the heavenly bodies, which determined the return of qualities and things from the sublunar world. This cycle contains an interpretation based on physics and astronomy. However, Nietzsche severely criticized this explanation. According to Deleuze, the eternal return allows difference to emerge virtually. There is no spatial quantity, local movement and physical quality in the eternal return. Because the eternal return consists of the repetition of difference. For this reason, the eternal return is not a cycle, nor is it the return of what is similar. The will to power, however, does not mean a desire for power. The will to power is the basis of affirmation. For power does not mean an object that can be reached out and obtained. Power is based on the struggle of forces. This struggle has created the body. For this reason, he defined the body as a field of forces, as a medium of nourishment for which a plurality of forces struggle. Because there is no medium. There is a field of force or struggle. Therefore, this study will try to discuss how Deleuze transforms Nietzsche's concepts. It will also try to reveal the influence of Nietzsche on Deleuze's philosophy.

Keywords: Nietzsche, Deleuze, Eternal Return, Will to Power, Body.

¹ Bu makale, Doç. Dr. Serdar SAYGILI danışmanlığında Aydın Çiçek tarafından hazırlanan "Gilles Deleuze Açısından Friedrich Nietzsche Felsefesi: Deleuze'ün Nietzsche Okuması Üzerine Bir Değerlendirme" isimli doktora tezinden üretilmiş bir çalışmadır.

² Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. aydincicek6312@gmail.com

³ Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. serdarsaygili@erciyes.edu.tr

Giriş

Deleuze, aşkınsal düşünceler olarak adlandırdığı özcü, diyalektik ve metafizikçi düşünceleri eleştirmiştir. Bu düşünceler, Batı düşünme biçiminde ağaçsı yapıların oluşmasına neden olmuştur. Ağaçsı düşünme biçiminde her şey belirli hiyerarşik bir düzen içerisinde işlemektedir. Hiyerarşik düzenin temelinde ise özdeşliğe dayalı düşünme biçimi bulunmaktadır. Özdeşlik temelli düşünme biçiminde bir şey neyse o dur mantığından hareket edilmektedir. Bu tür düşünme biçimlerine karşı alternatif olarak köksapçı düşünce geliştirilmiştir. Bu düşünme biçimi belirlenmiş olanın dışına çıkarak ağaçsı düşünme modelini yapısöküme uğratmıştır. Buna göre köksapçı düşünme, hiyerarşik bir düzenden farklı olarak çoğalan ve karmaşık parçalar kümesi olarak var olmuştur. Bu bağlamda köksapçı düşünmeyi yapı oluşturmaya çalışan düşüncelere karşı bir eleştiri olarak görmek mümkündür.⁴

Yapı oluşturan düşünceleri eleştiren filozoflardan birisi Nietzsche'dir. Ayrıca Nietzsche'nin düşünme biçimi yapı oluşturan düşüncelere karşı olması köksapçı düşünmeyi içerdiğini göstermektedir. Nietzsche okumalarında bu düşüncüyü ön plana çıkarmış olan Deleuze, Nietzsche'yi Batı düşünme biçimine alternatif olarak sunarken onun felsefesi üzerindeki yanlış değerlendirmeleri de ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Ona göre, yanlış değerlendirmelerin temelinde Nietzsche'nin üretmiş olduğu kavramların yanlış anlaşılması bulunmaktadır. Deleuze, yanlış anlaşılmayı ortadan kaldırarak, Nietzsche'nin kavramlarını dönüştürmüştür. Bu dönüşüm neticesinde fark düşüncesine yeni anlamlar vermiştir. Fark düşüncesi, ebedi dönüş düşüncesiyle birlikte anlamlı hale gelmektedir. Fark, ebedi dönüşün tekrarı içerisinde yaratıcı bir an olarak farkın dönüşümünü sağlanmaktadır. Ebedi dönüş olmadan farkın nasıl meydana geldiğinin açıklanması mümkün değildir. Deleuze ebedi dönüşü farkla olan ilişkisini ortaya koymak için öncelikle Nietzsche'nin güç istenci kavramı üzerine yoğunlaşmıştır. Bu nedenle öncelikle Deleuze'ün güç istenci yorumu değerlendirecektir.

1. Güç İstenci Üzerine Yorumu

Deleuze'e göre, güç arzusu olarak açıklanmaya çalışılmış olan güç istenci düşüncesi yanlış anlaşılmıştır. Ona göre güç istenci, ebedi dönüş düşüncesiyle ilişkilidir. Güç arzu ile açıklanabilmektedir. Çünkü güç istenci, bir güç arzusu anlamına gelmemektedir. Deleuze tam tersine, güç istencini bir olumlama kaynağı olarak ortaya koymak ister. Zira güç istenci uzanıp elde edilebilecek olan bir objeye yönelik oluşmaktadır. Ayrıca güç istenci bir başkası üzerine baskı kurmanın aracı değildir. Güç istenci diğerini yönetme, onları kendi isteklerinin aracı haline getirme anlamına gelmemektedir. Bu sebeptendir ki, iktidar kurmaya çalışmamaktadır.⁵ İktidar kurma düşüncesi güç arzusunun temel düşüncesidir. Bu nedenle güç arzusu köleye yakışan tepkisel ve olumsuz bir arzudur. Bu arzu, güç istencinin zayıf biçimini oluşturan bir imge olarak var olmuştur. Güçsüz, güçlü'nün gücünü olumsuzlamak için gücü elde etmeye çalışmaktadır. Güçlü ise yalnızca gücü uygulamaktadır. Bu da gücün bir eksikliği gidermeye yönelik oluşmadığını göstermektedir.⁶ Nietzsche'nin güç istenci düşüncesine yeni bir anlam verdiğini göstermektedir. Zira Nietzsche'nin güç istenci kavramı Arthur Schopenhauer, Charles Darwin ve Thomas Hobbes'un görüşleriyle benzer olsa dahi içeriksel farklılığa sahiptir. Schopenhauer'de irade bütün kötülüklerin nedeni olarak görülmüştür. Bu görüşe bağlı olarak güç iradesi kavramını yaratmıştır. Güç iradesi düşüncesi ise insanın mutsuz olmasına neden olmaktadır. Nietzsche, pesimist görüşü eleştirerek güç istemi vasıtasıyla iradeyi insanın yaratıcılığının büyüklüğü olarak kabul etmiştir. Bu büyüklüğü ifade edebilmek için Nietzsche *Güç İstenci* eserinde şunları söylemiştir: "Pesimizm, aşılması gereken nihilizmin bir tezahürü ve modern dünyanın kullanışsızlığını ifade etmektedir."⁷ Bundan dolayıdır ki, güç istenci kavramı pesimizmin aşılmasıdır. Pesimizmin aşılması olarak güç istenci, özne ve nesne ilişkisine

⁴ Petra Perry, "Deleuze'ün Nietzsche'si" *Nietzsche Paris'te* içinde, ed. Sadık Erol Er ve Gültekin Silindir (İstanbul: Otonom Yayınları, 2013), 177.

⁵ Fatih Yıldız, *Kant ve Nietzsche Arasında Bir Yol* (İstanbul: Çizgi Yayınları, 2023), 67.

⁶ Ronald Bogue, *Deleuze ve Guattari*, çev. İsmail Öğretir ve Ali Utku. (İstanbul: Otonom Yayınları, 2013), 40-41.

⁷ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, çev. Nilüfer Epçeli. (İstanbul: Say Yayınları, 2010), 34.

dayanmamaktadır. Güç bir öznenin eksikliğinden yola çıkarak bir nesneye yönelmesi anlamında değildir. Güç istenci boyun eğdirme anlamında istemenin özüne gönderme yapmamaktadır.⁸ Dolayısıyla Nietzsche, güç istenci düşüncesine farklı bir anlam vermiştir. Güç istenci tahakküm kurma anlamına gelmemekle birlikte herhangi bir objeye bağlı olarak oluşmamaktadır.

Deleuze açısından Nietzsche’de güç istenci, yaşama istenci olarak var olmamıştır. Güç istenci egemenlik kurmaya yönelik oluşan bir arzu değildir. Güç istencinin, güç arzusu olması durumunda kurulu değerlere bağlı olması gerekmektedir. Bu kurulu değerlerin başında şöhret, para ve toplumsal iktidar bulunmaktadır. Aynı zamanda kurulu değerler, gücü arzu olarak nitelendirmiştir. Bu nedenle istenç mücadele ederek gücü elde etmeye çalışmaktadır. Deleuze’e göre, Nietzsche bu durumu ifade edebilmek için şu soruları sormuştur: ‘Kim bu biçimde gücü istiyor?’ ve ‘Kim egemen olmayı arzuluyor?’ Ona göre, köleler ve zayıflar gücü arzulamaktadır. Gücü arzulamak, zayıfların güç istenci üzerinde oluşturdukları düşüncedir. Bu sebeple zayıf ve kölelerin kazanabilmesi için bir seçim aracı oluşturulmuştur. Bu seçim aracının tersine çevrilmesi önemlidir. Bundan dolayıdır ki, Nietzsche güçlülerin zayıflara karşı korunması gerektiğini savunmuştur. Güç istenci egemenlik kurmaya çalışan kişilerin istençlerinde en alt derecede vardır. Ancak Deleuze açısından güç istenci en üst derecede yeğîn ya da yeğînlikli biçim olarak var olabilmektedir. Bu biçimiyle güç istenci sahip olmayı istemek ya da olmak değil, vermek ve yaratmaktır. Bu durum Nietzsche’nin Zerdüş’tü veren erdem olarak tanımlamasında açık bir biçimde görülmektedir. Veren erdem olarak güç istenci, plastik bir ilke olarak var olmuştur.⁹ Plastik ilke olması koşullandırdığı şeyden daha geniş olmaması anlamına gelmektedir. Aynı şekilde plastik ilke koşullandıranla beraber dönüşmektedir. Dönüşüm ise onun her durumda kendisini belirlemesini sağlamaktadır.¹⁰ Bu belirlenim Batı düşünme biçimine egemen olmuş soru sorma yapısının değişmesine olanak sağlamıştır. Batı düşüncesinde Platon’dan bu yana özün ne olduğu yönelik sorular sorulmuştur. Platon şöyle sormuştur: ‘Güzel Nedir?’, ‘Adalet Nedir?’ Oysa Nietzsche’nin temel sorusu ‘Kim güzeldir?’ ya da ‘Hangisi güzeldir?’ şeklindedir. Burada Nietzsche, Platon’un özcü düşünme biçimini aşarak çoğulcu bir düşünme biçimine yönelmektedir. Çünkü soruyu böyle sormak özcü düşünme biçiminden uzaklaşarak güç istenci analizinin içine girmektedir. Hangisi sorusu şu anlama gelmektedir: ‘Verili bir şeyden yararlanan güçler nelerdir?’, ‘Ona sahip olan istenç nedir?’ biçiminde ifade edebilmektedir. Deleuze, sorunun bu biçiminde sorulmasını hakikat anlayışına da uygulamıştır. ‘Hakikat nedir?’ şeklindeki sorunun yerine ‘Hakikati isteyen kimdir?’ şeklinde formülleştirilmiştir. Başka bir ifadeyle ‘Hakikati arayan kimsenin istediği şey nedir?’ şeklinde formülle edebilmektedir. Bu sebeptendir ki, Nietzsche’nin soru tipleri bir kişiye bağlı olarak yaratılmamıştır. Onun soru tipi bir olay, yani bir önerme ya da fenomendeki çeşitli güçlere yönelik yaratılmıştır. Aynı zamanda bu güçleri belirleyen genetik ilişkiye de işaret edebilmektedir. İşaret etme, Deleuze’ün Nietzsche’yi değerlendirmesinde önemli bir farklılığı açığa çıkarmaktadır. Bu da bağıntısal düşünme biçimiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Deleuze’de bağıntısal düşünce köksapa bağlıdır. Köksapa bağlı olarak kavramlar yaratılmaktadır. Bu da felsefeyi kavram yaratma sanatına dönüştürmektedir. Ancak Nietzsche felsefeyi ayrımsal ve soykütüksel analizler içeren bir göstergibilimsel bir tavırla kurmaktadır. Onun açısından Nietzsche’de şeyler, organizmalar, toplumlar, bilinç ve ruhlar dünyası güçlerle ilgili göstergelerdir. Böylece her fenomenin gösterge olması gerekmektedir. Öyleyse felsefe göstergeleri okumak için bir metot olarak ortaya çıkmaktadır.¹¹ Dolayısıyla Deleuze açısından güç istenci, gücü elde etmeye yönelik oluşan bir istenç değildir. Şimdi Deleuze’ün ebedi dönüş kavramına yönelik yorumuna değinilecektir.

⁸ Sadık Erol Er, *Gilles Deleuze’ün Fark Felsefesi* (Konya: Çizgi Yayınları, 2012), 153.

⁹ Gilles Deleuze, *İssız Ada ve Diğer Metinleri*, çev. Ferhat Taylan ve Hakan Yücefer. (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2009), 188-189.

¹⁰ Gilles Deleuze, *Nietzsche ve Felsefe*, çev. Ferhat Taylan. (İstanbul: Norgunk Yayınları, 2010), 73.

¹¹ Ali Utku, “Deleuze’ün Nietzsche’si Seyyar Savaş Makinasını Yeniden Örgütlemek” *Nietzsche Paris’te* içinde, ed. Sadık Erol Er (İstanbul: Otonom Yayınları, 2013), 214-215.

2. Ebedi Dönüş Üzerine Yorumu

Nietzsche felsefesinin önemli kavramlarından birisi de ebedi dönüş kavramıdır. Bu kavramı bir esin sonucunda yaratmıştır. Nietzsche'nin *Ecce Homo*'da belirttiği gibi ebedi dönüş olumlamanın asla erişilemeyeceği en yüksek noktadır. Ancak ebedi dönüş kavramı çoğu filozof tarafından yanlış değerlendirilmiştir. Zira ebedi dönüş düşüncesi Antik Yunan dünyasındaki döngüsel tarihle açıklanmaya çalışılmıştır. Deleuze, yapılan bu yanlış değerlendirmeleri eleştirerek ebedi dönüş düşüncesinin döngüsel tarih olmadığını açıklamıştır. Ayrıca ebedi dönüş düşüncesinin yanlış yorumlanmasının altında yatan temel nedenleri göstermeye çalışmıştır. Deleuze'e göre; Nietzsche, ebedi dönüş düşüncesi için yalnızca yolu hazırlamıştır. Bu noktada Deleuze, ebedi dönüşün ne anlama gelmediğini açıklamaya çalışmıştır. Ebedi dönüş; bir, aynı, eşit ya da denge oluşturma girişimi değildir. Ebedi dönüş bütünü geri gelmesi olarak açıklanamaz. Aynın geri dönüşü olmamakla beraber bir döngü olarak var olmuştur.¹² Dolayısıyla Deleuze ebedi dönüş düşüncesine gerçek anlamını vererek, ebedi dönüşe yönelik yapılan hataları gidermeye çalışmıştır.

Deleuze'e göre, ebedi dönüş "Bir döngü değildir. Bir'i, aynıyı, eşiti ya da dengeyi varsaymaz. Bütünü geri dönüşü değildir. Aynının geri dönüşü, aslında aynıya bir geri dönüş değildir. Bu nedenle, antik olarak kabul edilen, bütünü geri getiren, bir denge durumundan geçerek bütünü bire ulaştıran ve Aynı'ya varan döngüsellik anlayışı ile hiçbir benzerliği yoktur. Bu sebeple Nietzsche bütünü geri dönmediğini, çünkü ebedi dönüşün seçici olduğunu, en eksiksiz biçimde seçici olduğunu ilan eder."¹³ Bununla birlikte Deleuze göre; ebedi dönüşü, aynın geri dönüşü olarak yorumlamak tarihsel hatadan başka bir şey değildir. Bu sebeple Nietzsche; bir, aynı, eşit ve bütün gibi genel kavramları eleştirmiştir. Aynı zamanda döngü varsayımını eleştirerek, felsefesinden ayrı bir konumda değerlendirmiştir.¹⁴ Bu değerlendirmesinin altında yatan temel neden, özdeşlik düşüncesine yönelik eleştirileridir. Bundan dolayı ebedi dönüşü özdeş olanların geri dönüşü olarak yorumlamak, Nietzsche düşüncesini çocukça hipotezler üreten bir felsefeye dönüştürmektir. Bu yüzden ebedi dönüş aynın geri dönüşü olmamakla beraber olmakta olanın tekrarıdır.¹⁵ Ebedi dönüş olmakta olanın tekrarı olarak, anti-Platonik olarak Nietzsche'nin düşüncesini yansıtmaktadır. Aynılık, kendi kendisiyle özdeşlik, öz ve varlık anlamına gelmektedir. Varlık ve töze duyulan inanç, temel unsurları isim, yüklem olan diller tarafından yaratılmıştır. Eylemlerden ayrı olarak eyleyenlerden söz edilmektedir. Bunun sonucu olarak şeyler sabit kendilikler olarak tasarlanmıştır. Olaylar ise gelip geçici ayrılabilir fenomenler olarak kavranmıştır. Bu kavrama varlığı özdeş olanın yansıması olarak temellendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Varlığı özdeş olarak açıklama girişiminin başlatıcılarından birisi Platon'dur. Platon değişmeyen ve kendisiyle aynı olanı gerçek bilginin nesnesi olarak açıklamıştır. Bu sebeptendir ki, gerçek dünyanın karşısına değişen ve oluşan dünyayı koymuştur. Ama varlığın ikiye bölünmesi ve bu dünyanın gölge dünya olarak görülmesi yaşamdan nefretin oluşmasına neden olmuştur. Zamanla bu nefret yaşamın olumsuzlanmasına yol açmıştır. Felsefenin temel görevi oluşun olumlamasına olanak sağlamaktır. Oluşumun olumlaması ise Platon felsefenin tersine çevrilmesiyle mümkün olacaktır.¹⁶ Dolayısıyla ebedi dönüş düşüncesi hayatı olumlamanın ilkesidir. Bu ilke Platon'un hayatı olumsuzlamasına karşı üretilmiştir. Zira hayatı olumsuzlama düşüncesi Platon felsefesinden Hristiyan inancına geçerek değerleri oluşturmuştur. Oluşturulan bu değerler yaşamdan nefreti pekiştirmeye yönelik olmuştur. Ebedi dönüş ise mevcut değerlerin yıkımıyla birlikte özdeşin ortadan kalkmasıdır.

Öte yandan Deleuze, Nietzsche'nin ebedi dönüş düşüncesini Antik Yunandan aldığına yönelik yanlış düşünceyi düzeltmeye çalışmıştır. Antik Yunandaki döngü niteliklerin ve şeylerin ay altı dünyadan geri dönüşünü belirleyen gök

¹² Er, *Deleuze'ün Fark Felsefesi*, 196.; Deleuze, *İssiz Ada ve Diğer Metinleri*, 196.; Bogue, *Deleuze ve Guattari*, 51.; Gilles Deleuze, *Fark ve Tekrar*, çev. Burcu Yalın ve Emre Koyuncu. (İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2017), 69-70.; Ronald Bogue, "Deleuze'ün Nietzsche'si: Düşünce, Güç İstenci ve Ebedi Dönüş," çev. Dillek Hattatoğlu, *Toplum Bilim Dergisi* sayı: 5 (Kasım 1996): 103.

¹³ Deleuze, *İssiz Ada ve Diğer Metinleri*, 195-196.

¹⁴ Deleuze, *İssiz Ada ve Diğer Metinleri*, 196.

¹⁵ Deleuze, *Nietzsche ve Felsefe*, 42.

¹⁶ Bogue, *Deleuze ve Guattari*, 51-52.; Bogue, "Deleuze'ün Nietzsche'si: Düşünce, Güç İstenci ve Ebedi Dönüş," 103.; Daniel W. Smith, "The Concept of the Simulacrum: Deleuze and the Overturning of Platonizm," *Continental Philosophy Review* 38, (April 2006): 90-91.

cisimlerinin hareketine dayanmaktadır. Yapılan bu açıklamalar bağlamında Antik Yunandaki döngü, fizik ve astro-nomiye dayanan bir yorum içermektedir. Ancak Nietzsche, bu yorumlamayı eleştirmiştir. Deleuze'e göre, Nietzsche ebedi dönüş olarak adlandırdığı şeyin bizi henüz keşfedilmemiş bir boyuta taşıdığının bilincindedir. Ebedi dönüşte uzamsal nicelik, yerel hareket ve fiziksel nitelik söz konusu değildir. Zira ebedi dönüş saf yeğliliklerden oluşmaktadır.¹⁷ Bu sebeptendir ki; ebedi dönüş, bir döngü olmamakla beraber aynın geri dönüşü değildir. Ebedi dönüşün aynın geri dönüşü olmamasının altında yatan temel neden, Platon felsefesine bir tepki olarak oluşturulmasıdır. Aynı olan özdeşliği, yani özcü düşünceyi vurgulamaktadır. Bu ise çokluğu ve farkı dışarıda bırakan bir düşünceyi inşa etmektir. Aynı zamanda bu düşünceyi inşa etmede Platon felsefesi etkili olmuştur. Çünkü Platon statik ve kendisiyle aynı olan varlık alanını bilginin nesnesi olarak görmüştür. Böylece Platon, çokluğu ve farklılığı reddetmiştir. Farklılığı reddetme girişimi yaşamın değersizleştirilmesine neden olmuştur. Bu sebeple Platon felsefesinin çürütülmesi gerekmektedir. Bu çürütülme, oluşun yani yaşamın olumlanması anlamına gelmektedir. Ayrıca Nietzsche açısından yaşamın olumlanması, Platon öncesi felsefe de açık bir biçimde görülmektedir. Zira felsefenin yozlaşması Platon'la başlamıştır. Fakat Sokrates, felsefenin yozlaşmasında en büyük etken olmuştur.¹⁸ Yozlaşma Sokrates'le başladığından Sokrates çöküşün dehasıdır. Sokrates yerleşik değerleri eleştiren filozoflar yerine o değerlerin koruyucusu olan bir filozoflar tipolojisi yaratmıştır. Gönül rızası ve ustalıkla boyun eğen filozoflar oluşturulmuştur. Nietzsche'nin temel amacı, Sokrates'in yaratmış olduğu bu yozlaşmayı ortadan kaldırmaktır. Nietzsche Apollon-Dionysos karşıtlığı yerine Dionysos-Sokrates karşıtlığını geçirmiştir. Dionysos yaşamı olumlayan güç iken Sokrates ise yaşamın olumsuzlamanın merkezinde bulunmaktadır.¹⁹ Şu hâlde Nietzsche ebedi dönüş düşüncesini Antik Yunan dünyasından almamıştır. Ebedi dönüş düşüncesi Antik Yunan dünyasındaki tarihsel döngünün eleştirisini içermektedir. Bu açıdan Deleuze'ün nihilizm yorumu da önem arz etmektedir.

3. Nihilizm Üzerine Yorumu

Deleuze, Nietzsche düşüncesi üzerinden nihilizmi yeniden değerlendirmiştir. Deleuze açısından Nietzsche'de nihilizm, güç istencinin ratio cognoscendi (bilme nedeni) olduğunu açıklamıştır. Bu açıklamalar neticesinde güç istenci hakkında temel olarak bilinen acı ve ıstırap içeriyor olmasıdır. Bu sebeple Deleuze, nihilizmin içsel bir proje olarak acının tezahürü olduğu fikrindedir. Aynı zamanda nihilizm, şimdiye kadar bilinen ve bilinebilir olan bütün değerlerin değerlendirmesidir.²⁰ Değerlerin oluşmasında özcü düşünme biçimi etkili olmuştur. Bundan dolayıdır ki, Nietzsche nihilizmi tarihsel olarak tartışmalı hale getirmiştir. Nihilizmin tarihsel olarak tartışmalı hale getiren olay, Nietzsche'nin Tanrı'nın ölümü adlı metaforudur. Bu metafora Tanrı, idealer dünyasını temsil etmiştir. Zira Tanrı duyuüstü dünyanın varlığının nedeni olarak ortaya çıkmıştır. Tanrı'nın ölümüyle birlikte duyuüstü dünyanın varlığı ortadan kalkmıştır. Bu ise yaşamın anlamının ne olduğuna yönelik sorulara verilen aşkınsal cevapların ortadan kalkmasını sağlamıştır. İnsan yaşamına anlam ve değer veren bir güç ortadan kalkmıştır. Bu gücün ortadan kaldırılmasını değerlendiren Deleuze, Tanrı'nın ölümüyle birlikte diğer bütün Tanrı'lar, Platoncu idealer ve metafiziğin geçerliliğini yitirdiğini iddia etmiştir.²¹ Dolayısıyla dünyaya anlam veren aşkınsal yapıların ortadan kalkmasıyla birlikte dünya yeniden değerli hale gelmiştir.

¹⁷ Deleuze, *İssız Ada ve Diğer Metinleri*, 196.; Er, *Deleuze'ün Fark Felsefesi*, 176.; Meral Özçınar, *Deleuze ve Sinema* (İzmir: Cem Yayınevi, 2021), 152, 280.; Constantian V. Bounds (Ed), *The Deleuze Reader* (New York: Columbia University Press, 1993), 91-92.

¹⁸ Er, *Deleuze'ün Fark Felsefesi*, 176.; Bogue, "Deleuze'ün Nietzsche'si: Düşünce, Güç İstenci ve Ebedi Dönüş," 103.; Utku, "Deleuze'ün Nietzsche'si," 247.

¹⁹ Gilles Deleuze, *Nietzsche*, çev. İlke Karadağ. (İstanbul: Alfa Yayınları, 2021), 22-23.; Gül Turanlı, *Gilles Deleuze'ün Sanatçı Filozofu* (İstanbul: Çizgi Yayınları, 2021), 105-106.; Deleuze, *Nietzsche ve Felsefe*, 28.; Er, *Deleuze'ün Fark Felsefesi*, 176.; Bogue, "Deleuze'ün Nietzsche'si: Düşünce, Güç İstenci ve Ebedi Dönüş," 103.

²⁰ Micheal Hard, *Gilles Deleuze Felsefede Bir Çiraklık*, çev. İsmail Öğretir ve Ali Utku. (İstanbul: Otonom Yayınları, 2012), 108.

²¹ Er, *Deleuze'ün Fark Felsefesi*, 183.; Maurice Blanchot, "Deneyimin Sınırları: Nihilizm" *Nietzsche Paris'te* içinde, ed. Sadık Erol Er (İstanbul: Otonom Yayınları, 2013), 68.

Deleuze'e göre; nihilizm üç temel aşamadan geçmiştir. Nihilizmin ilk aşaması, yaşamı değersizleştirmenin bir yolunu açmaktadır. Yaşamın değersizleştirilmesi ise olumsuz nihilizmi içermektedir. Aynı zamanda yaşamı değersizleştirmede kullandığı yöntem kurgudur. Kurgu bir öteki dünya ya da duyuüstü dünyayı Tanrı, öz gibi güçlere dayandıran düşüncedir. Bu kurgular yaşamdan üstün değerler yaratarak yaşamın değersizleştirmesine neden olmaktadır. Bu da dünyanın olumsuzlanması anlamına gelmektedir. Olumsuzlaştırma değersizleştirme istencine de sahiptir. İstenç yaşamı ortadan kaldırmaya yönelik bir gelişim göstermektedir. Gelişim, istenç hiçliği olarak da ortaya çıkabilmektedir. Bu sebeptendir ki; nihilizm yaşamın aldığı hiçlik değeridir. Nihilizme hiçlik değerini atfeden üstün kavramların kurgusudur. Kurgu kendini üstün değerlerde açıklayan hiçlik istencine sahiptir. Bundan dolayı Nietzsche, nihilizmi tanımlarken en yüksek değerlerin değerden düşürülmesi olarak açıklamıştır. Bu açıklamalar neticesinde ikinci aşamaya, yani tepkisel nihilizme geçilmiştir. Nihilizm bir tepkiyi ifade etmektedir. Tepkisel nihilizm duyuüstü dünyaya ve üstün değerlere karşı tepki oluşturmaktadır. Tepkinin sonucu olarak duyuüstü dünya ve üstün değerlerin varlığı ortadan kalkmıştır. Bu sebeple yaşamın üstün değerler uğruna değersizleştirilmesi değil, üstün değerlerin kendilerinin değersizleşmesi söz konusudur. Değersizleştirme yaşamın almış olduğu hiçlik değeri olmamakla birlikte üstün değerlerin hiçliği anlamına gelmektedir. Tepkisel nihilizmle yaşam ön plana çıkarılırken bu yaşam değersizleştirilmiştir. Değersiz yaşam, anlamdan ve amaçtan yoksun olan bir dünya yaratmıştır. Bu dünya görünümüler dünyası olarak var olmuştur. Görünümüler dünyasında Tanrı öldürülmüş, zayıflık karamsarlığa hâkim kılınmıştır.²² Aynı zamanda Tanrı'nın ölümünden sonra merhamet, zayıflık, hastaya ve tepkisel yaşama duyulan sevgi geçerli ilke haline dönüşmüştür.²³ Bu hususla ilgili olarak Deleuze, *Nietzsche ve Felsefe* adlı eserinde şunları ifade etmiştir: "Tanrı merhametten boğulur. Sanki tepkisel yaşam onun boğazında kalıyor gibidir. Tepkisel insan Tanrı'yı öldürür. Çünkü onun merhametine tahammül edemez. Tepkisel insan tanığa tahammül edemez. Zaferiyle ve elinde kalan kuvvetlerle yalnız kalmak ister. Kendini Tanrı'nın yerine koyar. Artık yaşamdan üstün değerlerin değil, kendisiyle yetinen ve kendi değerlerini yaratma iddiasındaki tepkisel yaşamı tanımaktadır."²⁴ Ona göre; üçüncü aşamada tepkisel nihilizm yerine edilgen nihilizm geçmiştir. Edilgen nihilizm ise yaşamın tamamen değersizleştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Üstün değerlerin gölgesinde yaşamın bütünü değersizleştirilmesinden fayda sağlanmıştır. Bu yaşam hiçlik istencinden faydalanarak varlığını devam ettirmiştir.²⁵ Dolayısıyla Nietzsche nihilizmin tarihte bir olay değil, evrensel tarih anlamındaki tarihin lokomotifidir olduğu iddiasındadır. Son olarak da Deleuze'ün Nietzsche'nin beden kavrayışı yorumlaması üzerinde durulacaktır.

4. Beden Üzerine Yorumu

Bedenin ne olduğu felsefe tarihi boyunca tartışılan konuların başında gelmektedir. Bu tartışmalar neticesinde filozoflar bedenin ne olduğunu tam olarak açıklayamamış ve beden bir problem olarak felsefe tarihi içerisinde var olmuştur. Beden problemini ifade edebilmek için Spinoza şu ifadeleri kullanmıştır: "Şimdiye kadar hiç kimse bedenin ne yapabileceğini belirlemiş değildir. Çünkü hiç kimse tüm işlevlerini açıklayabilecek tarzda kusursuz bir biçimde bedenin yapısını tanımış değildir."²⁶ Daha önce, bedenin tanımlamaya ihtiyaç duyduğunu Spinoza'da belirtmişti. Spinoza'ya göre; beden, ilişkiler bütünü olarak tanımlanmalıdır. Aynı zamanda bir bedenin yapısı onun ilişkisinin oluşturulmasıdır. Bir bedenin yapabileceği şey etkilenme gücüne sahip olmasıdır. Etkilenme gücü olarak beden, hareket ve dinlenme ilişkisine de sahiptir. Küresel biçim, özel biçim, organik işlevlerin tümü bedenin hız ve yavaşlığa bağlı durumlarıdır. Bundan dolayı beden etkilenme ve etkileme kapasitesini barındırmaktadır.²⁷ Bu düşüncelerden etkilenen Deleuze, bedeni şu şekilde tanımlamıştır: Onu bir kuvvetler alanı olarak, bir kuvvetler çoğulluğunun

²² Deleuze, *Nietzsche ve Felsefe*, 189-190.

²³ Er, *Deleuze'ün Fark Felsefesi*, 185.

²⁴ Deleuze, *Nietzsche ve Felsefe*, 192.

²⁵ Deleuze, *Nietzsche ve Felsefe*, 193.

²⁶ Er, *Deleuze'ün Fark Felsefesi*, 211.

²⁷ İ. Emre Işık, "Toplumsal Teoride Beden: Beden Tekniklerinden Şizo-analize," *Toplum Bilim Dergisi* sayı: 5 (Kasım 1996): 38.; Gilles Deleuze, *Spinoza ve İfade Problemi*, çev. Alber Nahum. (İstanbul: Norgunk Yayınları, 2021), 190-191.

çatıştığı bir beslenme ortamıdır. Çünkü ortam yoktur. Kuvvet veya mücadele alanı vardır. Gerçekliğin niceliği yoktur. Her gerçeklik bir kuvvet niceliğidir. Yalnızca birbirleriyle gerilim ilişkisindeki bulunan kuvvet nicelikleri vardır. Her kuvvet itaat etmek ya da yönetmek için diğer kuvvetlerle etkileşim içindedir. Bir beden, tanımlayan ya da yöneten kuvvetlerle itaat eden kuvvetler arasındaki ilişkiye bağlı olarak oluşmaktadır. Bu sebeple her kuvvet ilişkisi bir beden oluşturmaktadır.²⁸ Dolayısıyla belirlenmiş işlevlere sahip beden düşüncesinden farklı olarak oluş halinde olan beden düşüncesi savunulmuştur. Beden girdiği ilişkilere bağlı olarak yeni anlamlar almaktadır. Bedenin ilişkilere bağlı olarak anlam kazanması, organlardan farklı olarak organsız olduğunu göstermektedir.

Deleuze, organsız beden düşüncesini Artuad'tan alarak geliştirmiştir. Artuad, organsız bedeni şu şekilde tanımlamıştır: "Ağız yok, dil yok, dişler yok, gırtlak yok, yemek borusu yok, mide yok, karın yok, anüs yok, olduğum insanı tekrar inşa edilecektir."²⁹ Bu sebeple organsız beden inorganik olmamakla beraber belirlenmemiş organlarla doldurulmuştur. Organsız beden önceden belirlenmiş bir varlığa sahip değildir. Aynı zamanda hazır yapılmış olmadığından dolayı organsız bedene ulaşılması mümkün görünmemektedir. Organsız beden arzu olduğu kadar, arzu olmayandır. Bir kavram olarak var olmamıştır. Organsız beden bir pratik ve pratikler bütünüdür. Organsız bedene ulaşılmamaktadır. Zira sürekli organsız bedene ulaşmaya çalışılmaktadır. Çünkü o, bir sınırdır. İnsan organsız bedenin üstünde olmakla birlikte onun üstünde savaşılmaktadır. Bu sebeple organsız beden düşüncesi insanı bağlayan organlara karşı geliştirilmiştir.³⁰ Bu düşünceyi geliştiren Artuad'tan farklı olarak Deleuze, organizmaya karşı mücadele etmiştir. Bundan dolayı organizmalar bedenin düşmanı olarak tasvir edilmiştir. Organsız beden, organlardan çok organların bir araya gelerek oluşturduğu organizma yapısına karşıdır. Bununla birlikte bedende değişimlere göre düzeyler ve eşikler çizen bir dalga tarafından kat edilmektedir.³¹ Dolayısıyla bedenin organları değil, eşikleri ve düzeyleri bulunmaktadır.

Deleuze'ün arzulama makineleri düşüncesi ve organsız beden düşünceleri özneyi parçalama yönelik geliştirilen düşüncelerdir. Özne parçalanarak yerine beden düşüncesi geçmiştir. Beden düşüncesinin gelişiminde Nietzsche'nin özneye yönelik eleştirilerinin etkisi bulunmaktadır. Zira Nietzsche, öznenin yükleme bağıntılı olduğu Batı düşüncesinden farklı bir özne biçimi geliştirmiştir. Özne aşkın bir yapı değil, oluşumsal bir özeliğe sahiptir.³² Bu ise bedenin oluşumsal bir rastlantı sonucunda oluştuğunu göstermektedir. Aynı zamanda oluşumsal beden düşüncesi aşkınsallığı ortadan kaldırmıştır. Bu hususla ilgili olarak Deleuze, *Nietzsche ve Felsefe* adlı eserinde şunları söylemiştir: "Nietzscheci anlamda, bir beden her zaman rastlantının ürünüdür: Ve en şaşırtıcı şeydir. Bilince ya da zihne oranla çok daha şaşırtıcıdır. Ama rastlantı, kuvvetin kuvvetle ilişkisi aynı zamanda kuvvetin özüdür. O halde canlı bir bedenin nasıl doğduğu sorgulanmayacaktır. Çünkü her beden, onu oluşturan kuvvetlerin keyfi ürünü olarak canlıdır. Beden, indirgenemez kuvvetlerin çoğulluğundan oluşmuş çoklu olgudur. Birliği de çoklu bir olgunun birliğidir."³³ Dolayısıyla bedenin çoklu bir yapıya sahip olması onun moleküler bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu ise bedenin aşkınsal bir yapıdan kurtararak içkinel bir yapı içerisinde düşünülmesine olanak sağlamıştır. Farklı yapılardan bedenin oluşması ona hâkim olan güçlerin değişebileceğini göstermektedir. Bu da aşkınsal öznenin ortadan kalkmasına neden olmuştur.

²⁸ Deleuze, *Nietzsche ve Felsefe*, 60.

²⁹ Robert Sasso ve Arnaud Villani, *Gilles Deleuze Sözlüğü "Organsız Beden"*, çev. İrem Güven. (İstanbul: Otonom Yayınları, 2023), 235.

³⁰ Gilles Deleuze ve Félix Guattari, *Bin Yayla*, çev. Emre Sünter. (İstanbul: Norgunk Yayınları, 2023), 162-163.

³¹ François Zourabichvili, *Deleuze Sözlüğü*, çev. Aziz Ufuk Kılıç. (İstanbul: Say Yayınları, 2011), 133.

³² Işık, "Toplumsal Teoride Beden: Beden Tekniklerinden Şizo-analize," 38-39.; Kudret Aras, *Gilles Deleuze Felsefesinde Özne Oluşun Ontolojik Tasarımı* (İstanbul: Çıra Akademi Yayınları, 2023), 53-54.

³³ Deleuze, *Nietzsche ve Felsefe*, 60-61.

Sonuç

Deleuze açısından Nietzsche, temelci düşüncelerin eleştirisini oluşturmaktadır. Deleuze'e göre Nietzsche eleştiriyi tamamlayabilmek için de temel oluşturan düşünceler yerine rastlantıyı koymuştur. Nietzsche'de rastlantı, hayatı olumlamanın kaynağını oluşturmaktadır. Zira rastlantı, eksikliği gidermeye yönelik oluşmamaktadır. Bir şey eksikliğe sahip olabileceği gibi fazlalığa da sahip olabilmektedir. Ancak bir şeyin tam olarak var olması mümkün değildir. Bu nedenle ki; varlık eksikliği gidermeye yönelik eylemde bulunmamaktadır. Buradan hareketle tam olduğunu iddia eden aşkınsal düşünceleri eleştirerek Deleuze, anlamın çoğulcu bir biçimde var olacağını savunmuştur. Deleuze açısından çoğulcu anlam anlayışında yeni düşüncelerin ortaya çıkması mümkün olmuştur. Aynı zamanda çoğulcu anlam anlayışında iki mücadele var olmuştur. Bu mücadele Nietzsche felsefesinin temelini oluşturmaktadır. Onun açısından bu mücadele etkin ve tepkisel kuvvetlerin mücadelesidir. Mücadelede etkin kuvvetler olumlanırken tepkisel kuvvetler olumsuzluğun nedeni olarak görülmüştür. Etkin ve tepkisel kuvvetlerin mücadelesi hayatın her alanında görülmektedir. Bundan dolayı Nietzsche, güç istencini herkesin elde etmek istediği bir istenç olarak açıklamıştır. Onun açısından yapılan yanlışlardan birisi de güç istencinin güç arzusuyla karıştırılmasıdır. Güç istenci, ebedi dönüş düşüncesiyle anlamlı hale gelmektedir. Bu nedenle ebedi dönüş güç istenci olan sentez sonucunda var olmuştur. Sentez olarak ifade edilen oluş düşüncesiyle anlaşılmaktadır. Çünkü sentez zamana etkisinde açıkça görülmektedir. Zira zaman şimdi, gelecek ve geçmiş olarak ayırmak yerine bütün anların birlikte varoluşu olarak var olmuştur. Bu sebeple şimdi gelecek ve geçmişle birlikte var olmuştur. Bu da farkın virtüel olarak açığa çıkmasını sağlarken, bedenlerin yeniden yaratılmasını sağlamıştır. Beden ona egemen olan kuvvetlere bağlı olarak her an yeniden yaratılmaktadır. Bu yüzden bedene egemen olan kuvvetler önemlidir. Bir bedene etkin kuvvetler egemen ise orada soyluluk söz konusudur. Bir bedene tepkisel kuvvetler egemen ise orada kölelik var olmuştur. Ancak Deleuze'e göre; Nietzsche de daha sonraki çalışmalarda bir bedende her iki gücün var olduğunu söylemiştir. Bu da güç istencinin her insanda bulunduğu anlamına gelecektir. Fakat mevcut değerler, bu güçlerin ortaya çıkmasına engel olurken yalnızca tepkisel olana bağlı değerlerin benimsenmesi gerektiğini savunmuştur. Bununla birlikte etkin ve tepkisel güçlere bağlı olarak beden sürekli değişim halindedir. Değişim, sabit öznenin oluşumunu ortadan kaldırmıştır. Böylece varlık, farkın ortaya çıkmasıyla anlamlılık kazanmıştır. Bu anlamlılığın oluşmasında ise Nietzsche büyük etkiye sahip olmuştur.

Kaynakça

- Aras, Kudret. *Gilles Deleuze Felsefesinde Özne-Oluşun Ontolojik Tasarımı*. İstanbul: Çıra Akademi Yayınları, 2023.
- Blanchot, Maurice. “Deneyimin Sınırları: Nihilizm” *Nietzsche Paris’te* içinde, Editör: Sadık Erol Er, 67-76. İstanbul: Otonom Yayınları, 2013.
- Bogue, Ronald. “Deleuze’ün Nietzsche’si: Düşünce, Güç İstenci ve Ebedi Dönüş,” Çeviren: Dillek Hattatoğlu, *Toplum Bilim Dergisi* sayı: 5 (Kasım 1996): 97-106.
- Bogue, Ronald. *Deleuze ve Guattari*. Çevirenler: İsmail Öğretir ve Ali Utku, İstanbul: Otonom Yayınları, 2013.
- Bounds, Constantian V. (Ed), *The Deleuze Reader*. New York: Columbia University Press, 1993.
- Deleuze, Gilles ve Félix Guattari. *Bin Yayla*. Çeviren: Emre Sünter, İstanbul: Norgunk Yayınları, 2023.
- Deleuze, Gilles. *Fark ve Tekrar*. Çevirenler: Burcu Yalım ve Emre Koyuncu, İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2017.
- Deleuze, Gilles. *İssız Ada ve Diğer Metinleri*. Çevirenler: Ferhat Taylan ve Hakan Yücefer, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2009.
- Deleuze, Gilles. *Nietzsche ve Felsefe*. Çeviren: Ferhat Taylan, İstanbul: Norgunk Yayınları, 2010.
- Deleuze, Gilles. *Nietzsche*. Çeviren: İlke Karadağ, İstanbul: Alfa Yayınları, 2021.
- Deleuze, Gilles. *Nietzsche*. Çeviren: İlke Karadağ, İstanbul: Alfa Yayınları, 2021.
- Deleuze, Gilles. *Spinoza ve İfade Problemi*. Çeviren: Alber Nahum, İstanbul: Norgunk Yayınları, 2021.
- Er, Sadık Erol. *Gilles Deleuze’ün Fark Felsefesi*. Konya: Çizgi Yayınları, 2012.
- Hard, Michea. *Gilles Deleuze Felsefede Bir Çıraklık*. Çevirenler: İsmail Öğretir ve Ali Utku, İstanbul: Otonom Yayınları, 2012.
- Işık, İ. Emre. “Toplumsal Teoride Beden: Beden Tekniklerinden Şizo-analize,” *Toplum Bilim Dergisi* sayı 5 (Kasım 1996): 31-42.
- Nietzsche, Friedrich. *Güç İstenci*. Çeviren: Nilüfer Epçeli, İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- Perry, Petra. “Deleuze’ün Nietzsche’si” *Nietzsche Paris’te* içinde, Editörler: Sadık Erol Er ve Gültekin Silindir. İstanbul: Otonom Yayınları, 2013.
- Sasso, Robert ve Arnaud Villani. *Gilles Deleuze Sözlüğü “Organsız Beden”*. Çeviren: İrem Güven, İstanbul: Otonom Yayınları, 2023.
- Smith, Daniel W. “The Concept of the Simulacrum: Deleuze and the Overturning of Platonizm,” *Continental Philosophy Review* 38, (April 2006): 89-123.
- Turanlı, Gül. *Gilles Deleuze’ün Sanatçı Filozofu*. Konya: Çizgi Yayınları, İstanbul 2021.
- Yıldız, Fatih. *Kant ve Nietzsche Arasında Bir Yol*. İstanbul: Çizgi Yayınları, 2023.
- Zourabichvili, François. *Deleuze Sözlüğü*. Çeviren: Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul: Say Yayınları, 2011.